

Vplyv komparatívnych výhod na prehĺbovanie vzájomných zahraničnoobchodných vzťahov Slovenska s Ruskom¹

Elena KAŠŤÁKOVÁ*

The Impact of Comparative Advantages in the Deepening Mutual Foreign Trade Relations between the Slovakia and Russia

Abstract

Russia plays once again a significant role in a current redistribution of political and economic power structures that affect formation of multipolar world economy. Strong interest of Slovakia is promotion of bilateral cooperation with Russia in future. Slovak and Russian companies search for new possibilities and effective ways of economic partnership. Special priority has participation of Slovak Republic on the perspective energy partnership between European Union and Russian Federation, especially on providing of raw materials and development of already existing transit infrastructure. There are three possible scenarios for trade and economic cooperation between Slovakia and Russia in next decade, which is a crucial indicator of the level of bilateral political relations.

Keywords: *Russia, European Union, Slovakia, foreign trade, trade relations, comparative advantageous, competitiveness, international economic relations, partnership*

JEL Classification: F10, F14, F20, F21, F34, H62, O10

Úvod

Dlhodobý vývoj zahraničného obchodu Slovenskej republiky (SR) a samotná štruktúra zapojenia slovenskej ekonomiky do medzinárodného podnikania je ovplyvnená mnohými historickými, ekonomickými, politickými a ďalšími faktormi.

* Elena KAŠŤÁKOVÁ, Ekonomická univerzita v Bratislave, Obchodná fakulta, Katedra medzinárodného obchodu, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava; e-mail: kastakova@euba.sk

¹ Článok je spracovaný v rámci výskumu projektu VEGA č. 1/0826/12 *Skúmanie vplyvov pokrízového vývoja na strategické smerovanie EÚ s dôrazom na energetickú politiku.*

Jeho súčasné pozície reflektujú dlhodobé komparatívne výhody, resp. nevýhody, ktoré plynú práve z predchádzajúceho vývoja. V poslednom období boli diverzifikované vplyvom expanzie priamych zahraničných investícií (PZI) na území krajiny. Dlhodobé zahraničnoobchodné väzby boli zásadným spôsobom zmenené na prelome 90. rokov v dôsledku rozpadu spoločného trhu členských štátov RVHP (Rada vzájomnej hospodárskej pomoci) a neskorším vstupom SR do medzinárodných integračných štruktúr, hlavne do EÚ. Táto nová vývojová trajektória sa postupne prejavila najmä v rozsiahlej reštrukturalizácii teritoriálnych a tovarových priorít v exportno-importných reláciách. Výsadné postavenie Ruskej federácie (RF) ako monopolného dodávateľa surovín a materiálov, a zároveň ako hlavného odberateľa slovenskej produkcie sa síce veľmi rýchlo znížilo, avšak miera závislosti od dodávok hlavne energetických inputov zostala vysoká.² V postupnom prerozdeľovaní politickej a ekonomickej moci, čo zásadne ovplyvňovalo samotný proces formovania multipolárnej štruktúry svetovej ekonomiky, zohráva Rusko aj naďalej významnú pozíciu (Šikula, 2011, s. 57).

Súčasný vývoj slovensko-ruských vzťahov závisí nielen od rozsahu, časovej súvislosti a úspešnosti transformačných procesov prebiehajúcich v oboch ekonomikách, ale v značnej miere aj od intenzity priamych a nepriamych globalizačných vplyvov prenášaných zo svetového hospodárstva. Významný vplyv na danú skutočnosť mali nielen následky globálnej finančnej a hospodárskej krízy, ktorá postihla takmer všetky odvetvia daných ekonomík, ale aj schopnosť flexibilne sa adaptovať na neustále sa meniace realizačné, zásadným spôsobom ovplyvňujúce medzinárodné trhy.

Cieľom daného príspevku je na základe analýzy zahraničného obchodu medzi Slovenskou republikou a Ruskou federáciou a komparatívnych výhod slovenského obchodu s Ruskom predikovať perspektívy možného vývoja vzájomných zahraničnoobchodných vzťahov a poskytnúť určité odporúčania slúžiace na rozšírenie možností expanzie slovenských podnikateľských subjektov na ruský trh. Zvýšený význam ekonomického faktora v rozvoji vzájomnej spolupráce zároveň zabezpečuje zlepšenie politickej klímy, ktorá vo vysokej miere napomáha kompromisy v riešení aktuálnych otázok vzájomných vzťahov. Predkladaná analýza vývoja slovensko-ruských zahraničnoobchodných vzťahov vytvára určitý priestor aj na skvalitnenie vzájomnej obchodno-ekonomickej spolupráce, čo je podmienkou jednak jej ďalšieho rozšírenia, jednak zníženia napätia vyplývajúceho z trvalého pasívneho vývoja na bilaterálnom bežnom účte platobnej bilancie.

² Kým koncom 80. rokov minulého storočia bývalý Sovietsky zväz odoberal takmer polovicu nášho exportu, tak v roku 2000 to bolo už len necelé 1 %. Od vstupu SR do EÚ slovenský export do RF tvoril približne 10 % (v roku 2004 to bolo 9,32 % a v roku 2011 už 11,46 %).

1. Teoretické východiská riešenej problematiky

Samotným smerovaním ruskej ekonomiky sa dlhodobo zaoberajú významní ekonómovia nielen z radov ruského akademického prostredia (O. Bogomolov, S. Glinkina, R. Grinberg, A. Nekipelov, O. Rumjancev, V. Milov a i.), ale aj významní medzinárodní odborníci. Vedeckým základom formovania stratégie sociálno-ekonomického rozvoja Ruska do roku 2020, prijatej ešte v roku 2008, boli výskumy prebiehajúce predovšetkým v poslednej dekáde. Boli publikované v monografiách Ekonomického inštitútu Ruskej akadémie vied *Rusko – 2015: optimistický scenár* (1999) a *Strategická odpoveď Ruska na výzvy nového storočia* (2004). Práve v týchto dielach bola teoreticky sformovaná nevyhnutnosť dlhodobej stratégie Ruska prostredníctvom scenárov schopných vyviesť domácu krajinu na cestu modernizačného typu ekonomického rastu (Grinberg, 2010, s. 13). Podľa Bogomolova (2011, s. 46) by sa vývoj Ruska mal uberať sociálnym smerom v súlade s princípmi trhovej ekonomiky a neschovávať sa za tzv. demokratickú fasádu ukrývajúcu autoritatívny režim. Stanovené stratégie modernizácie ruskej ekonomiky a ich úspešná postupná realizácia by mali v konečnom dôsledku zlepšiť dlhodobé pozície a vplyv RF nielen na svetových trhoch, v oblasti medzinárodnej bezpečnosti, ale taktiež na medzištátnej politickej scéne (Šikula, 2011, s. 57). Zatiaľ neotvorenú, ale veľmi perspektívnu agendu na intenzifikáciu vzájomnej spolupráce otvára koordinácia prístupov ku klimatickým zmenám (Cihelková, 2011).

Je zrejmé, že až s časovým odstupom a na základe kvalitných informácií a vyhodnotenia príslušných vývojových trajektórií sa bude dať posúdiť, či sa podarilo ruskú ekonomiku transformovať z doterajšieho modelu hegemóna závislého od exportu surovín do pozície krajiny úspešne presadzujúcej rozvojovú modernizáciu Ruska na základe osvojenia si modelu „ekonomiky inovácií“, ktorú ako zásadnú rozvojovú prioritu začína presadzovať súčasná štátna administratíva. Nemenej dôležitou úlohou bude skúmanie roly, ktorú pri tomto prerode bude zohrávať energetický sektor krajiny (Kučera, 2010, s. 49).

V spomínanej stratégii modernizácie Ruska sa zdôrazňoval aj význam intenzity spolupráce s EÚ, hlavne v oblasti inovačného hospodárskeho rozvoja RF. Samotné rozvojové a konvergenčné procesy prebiehajúce v EÚ a adaptácia nových členov vo veľkej miere ovplyvňujú aj budúci vývoj a smerovanie vzájomných obchodno-ekonomických vzťahov medzi EÚ a Ruskom. Vynárajú sa dve otázky: Potrebuje EÚ Rusko a naopak? A do akej miery je ich vzájomná hospodárska spolupráca výhodná? (Glinkina, 2011).

Podľa Šikulu (2011, s. 57) majú modernizačné procesy prebiehajúce v súčasnom období v Rusku principiálny význam pre rozvoj koncepcie Spoločného európskeho hospodárskeho priestoru eurozóny a Ruska. Šikula zároveň zdôrazňuje, aby sa daná spolupráca neohraničovala iba nerastnými surovinami a energetickým

priemyslom, ale aby sa pohla smerom k rozvoju vedecko-technického potenciálu, vysokých technológií a vedomostnej ekonomiky. To je veľká výzva pre SR, nielen ako člena EÚ, ale aj z pohľadu intenzifikácie vzájomnej hospodárskej spolupráce medzi SR a RF, ktorá je síce na tradične dobrej úrovni, avšak jej obsah aj samotná štruktúra si tiež vyžadujú hlbokú modernizáciu.

Pokiaľ ide o kvalitu vzájomných zahraničnoobchodných vzťahov EÚ a Ruska v oblasti energetického sektora, podľa Baláža (2009, s. 146) EÚ nevidí riziko svojho „energetického vazalstva“ ako životu nebezpečné, i keď si uvedomuje jeho dôležitosť. Rusko však nie je jediným zdrojom, odkiaľ EÚ získava svoje strategické suroviny, hlavne zemný plyn a ropu. Dôležitú úlohu vo vzájomných vzťahoch zohráva aj miera intenzity politického partnerstva EÚ s RF, a taktiež úspešnosť hospodárskych stykov Ruska s krajinami Ázie a OPEC-u. Daná skutočnosť bude závisieť aj od toho, do akej miery úspešne sa uskutočnia transformačné procesy v rámci ekonomiky EÚ a akú úlohu bude hrať v budúcnosti vo svetovej ekonomike (Baláž, Zábajník, 2010). To, že niektoré krajiny sú značne závislé od ruských dodávok energetických surovín, nesie so sebou aj fakt, že aj Rusko je zároveň závislé od svojich odberateľov, obzvlášť európskych, a taktiež od tranzitných krajín (Ukrajina, Bielorusko, Slovensko). Vzhľadom na danú situáciu sa Rusko takisto snaží o diverzifikáciu tak exportných trhov (Čína, Japonsko, do budúcnosti aj USA), ako aj o tranzitné trasy budovaním nových plynovodov a ropovodov, či už k novým alebo aj starým odberateľom (Nemcov a Milov, 2009).

V nasledujúcej analytickej časti poukazujeme na komparatívne výhody slovenského zahraničného obchodu s Ruskom, ktoré vytvárajú predpoklad ďalších perspektív vzájomných hospodárskych vzťahov. Nové teórie medzinárodného obchodu prinášajú aj nový pohľad na komparatívnu výhodu spočívajúcu na báze komparatívnych nákladov. Či už to bol Krugman (1986), ktorý charakterizoval intraodvetvový obchod ako typickú formu obchodu založenú na báze identickosti faktorového vybavenia krajín, na rozdiel od Heckscherovej-Ohlinovej teórie (Heckscher a Ohlin, 1991), ktorá bola stavaná len na báze komparatívnosti či rozdielnosti.

Existujú viaceré spôsoby identifikácie odkrytej komparatívnej výhody. Najčastejším nástrojom je ukazovateľ odkrytých komparatívnych výhod (RCA – *Revealed Comparative Advantages*), ktorý sa dá vyjadriť vo dvoch modifikáciách. Jednou z nich je Balassov ukazovateľ RCA (Balassa, 1965, s. 90 – 124), ktorý je definovaný ako podiel rozdielu medzi exportom a importom tovarových skupín a súčtu exportu a importu týchto tovarových skupín, čím poukazuje na komparatívnu výhodnosť exportu a tým aj na jeho konkurenčnú schopnosť.

$$RCA_{i1} = (x_{ij} - m_{ij}) : (x_{ij} + m_{ij})$$

kde

x_{ij} – export krajiny j v tovarovej skupine i ,

m_{ij} – import krajiny j v tovarovej skupine i .

V prípade, ak ukazovateľ $RCA_{i1} = -1$, indikuje to neexistujúci export ($x_{ij} = 0$). Ak $RCA_{i1} = 1$, tak neexistujúci import ($m_{ij} = 0$). Ak $-1 < RCA_{i1} < 0$, naznačuje sa komparatívna nevýhoda. Ak $RCA_{i1} = 0$, v takom prípade sa export rovná importu ($x_{ij} = m_{ij}$). O odkrytej komparatívnej výhode hovoríme vtedy, ak ukazovateľ $0 < RCA_{i1} < 1$. Druhým je logaritmus podielu exportu a importu tovarových skupín danej krajiny na celkovom exporte a importe tej istej krajiny, stanovený metodikou Rakúskeho inštitútu pre ekonomický výskum – WIFO³ Viedeň.

$$RCA_{i2} = \ln [x_{ij}/m_{ij} : X_j/M_j]$$

kde

- x_{ij} – hodnota vývozu analyzovanej i -tej tovarovej skupiny z krajiny j ,
- m_{ij} – hodnota dovozu analyzovanej i -tej tovarovej skupiny z krajiny j ,
- X_j – celková hodnota vývozu z krajiny j ,
- M_j – celková hodnota dovozu do krajiny j .

Pre daný ukazovateľ platí: ak hodnota ukazovateľa $RCA_{i2} > 0$, indikuje existenciu odhalenej komparatívnej výhody v danej tovarovej skupine, a zároveň jeho veľkosť poukazuje na intenzitu tejto výhody. V situácii opačnej hodnoty ukazovateľa $RCA_{i2} < 0$ to naznačuje nevýhodnosť odhalenej komparatívnej výhody v danej skupine tovaru.

Obidva ukazovatele RCA poskytujú dostatočný pohľad na vývoj komparatívnych výhod a vzhľadom na svoju dostupnosť údajov na výpočet sú relatívne výhodné. Koeficientná forma ukazovateľa (RCA_{i1}) je vhodná v prípade hodnotenia vývoja prostredníctvom čistej zahraničnoobchodnej výkonnosti krajiny v určitej tovarovej skupine. Naopak, logaritmickej (RCA_{i2}) vtedy, ak potrebujeme vedieť, či krajina má v určitej tovarovej skupine komparatívnu výhodu, alebo nemá, prípadne do akej miery. V danom výskume je na odhalenie komparatívnych výhod slovenského zahraničného obchodu s Ruskom druhá forma (RCA_{i2}) oveľa výstižnejšia.

Bázu údajov pri analýze zahraničného obchodu SR s RF a odkrytých komparatívnych výhod tvorila databáza Štatistického úradu SR, Federálna služba štatistiky RF a Eurostat s ročnými údajmi o zahraničnom obchode a tovarové členenie podľa klasifikácie SITC.

2. Analýza vzájomného zahraničného obchodu

Z hľadiska zahraničnoobchodnej výmeny SR s tretími krajinami je RF nielen jednoznačne najväčším a najdôležitejším obchodným partnerom SR, ale treba podotknúť, že je od výsledkov vzájomného obchodu aj najviac závislé.⁴ Od roku

³ WIFO – Rakúsky inštitút pre ekonomický výskum so sídlom vo Viedni sa zaoberá analýzou konkurencieschopnosti prechodných ekonomík strednej a východnej Európy pre potreby EÚ (www.wifo.ac.at).

1993 však bilaterálne vzťahy medzi týmito dvomi krajinami prešli rôznymi vývojovými tendenciami. Počas 90. rokov dvadsiateho storočia vzájomný obchod krajín upadal a v roku 1999 podiel Ruska na zahraničnom obchode Slovenska tvoril iba 6,8 %. V roku 1998 bolo Rusko zasiahnuté finančnou krízou, čo zapríčinilo výrazný pokles vzájomnej tovarovej výmeny. Podrobný prehľad zahraničného obchodu medzi SR a RF za ostatných 11 rokov je znázornený v tabuľke 1.

T a b u ľ k a 1

Vývoj zahraničného obchodu medzi SR a RF (v mil. eur), roky 2000 – 2011

	2000	2002	2004	2006	2008	2009	2010	2011
Vývoz SR do RF	114.8	151.7	270.5	548.5	1 810.6	1 415.5	1 932.3	2 070.7
Dovoz SR z RF	2 345.5	2 198.7	2 207.2	4 028.6	5 258.4	3 472.7	4 678.5	6 183.4
Obrat	2 460.3	2 350.4	2 477.7	4 577.1	7 069.0	4 888.2	6 610.8	8 254.4
Saldo	-2 230.7	-2 047.0	-1 936.7	-3 480.1	-3 447.8	-2 057.2	-2 746.2	-4 113.0

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu (2011) a ŠÚ SR (2012).

Od roku 2001 sa ekonomická i politická situácia v RF ustálila, čím sa zvýšil dovoz i vývoz na daný trh. Tempo rastu vzájomného zahraničného obchodu v rokoch 2000 – 2011 bolo 31,1 %. Slovenský vývoz do Ruska rástol rýchlejšim tempom ako dovoz, ktorý v sledovanom období predstavoval nárast 28,0 %. Mierne poklesy dovozu sa zaznamenali v rokoch 2007 a 2009 v súvislosti s vplyvom globálnej finančnej a hospodárskej krízy a dôsledkami plynovej krízy na Slovensku.

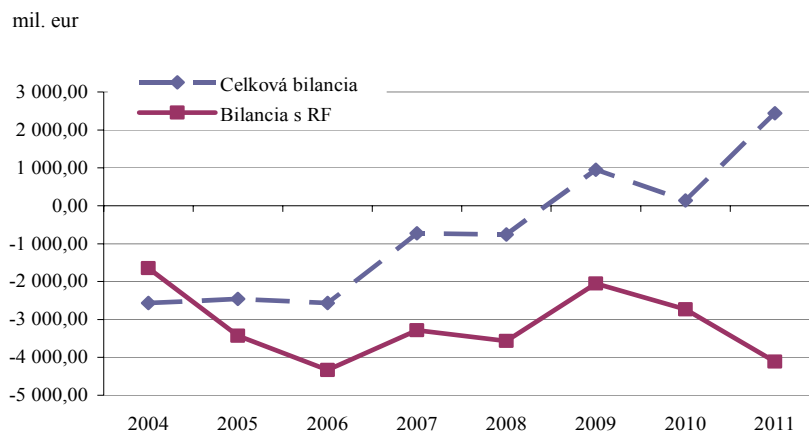
Tempo rastu domáceho vývozu do Ruska v sledovanom období tvorilo 57,1 %. Najväčší nárast exportu bol v roku 2008, keď v porovnaní s predchádzajúcim rokom vzrástol až o 75 % (a v porovnaní s rokom 2006 sa viac ako strojnásobil). Hoci v roku 2009 bol zaznamenaný mierny pokles vplyvom už spomínaných faktorov, tak v roku 2011 Slovenská republika dosiahla najvyššiu hodnotu vývozu do Ruskej federácie a dostala sa na úroveň z roka 2008. Je dosť pravdepodobné, že reálne hodnoty vývozu sú oveľa vyššie, keďže mnohé produkty sa dostávajú do RF formou reexportu a viackrát sa s nimi obchoduje, často ešte v rámci EÚ.

Vývoj zahraničného obchodu medzi SR a RF je dlhodobo charakterizovaný pasívnou obchodnou bilanciou zo strany SR, ktorá má značný vplyv na jej celkovú obchodnú bilanciu. Vývoj obchodnej bilancie zahraničného obchodu SR a obchodnej bilancie s RF je znázornený na grafe 1.

⁴ Reálnym faktom je, že historický vývoj charakteristický hlavne budovaním spoločných prepravných sietí, či už ide o ropovody, plynovody alebo vysokonapäťové siete na prenos elektrickej energie, ktoré doteraz zaisťujú energetickú bezpečnosť Slovenska, aj naďalej udržuje monopolnú závislosť od importu ruského zemného plynu a ropy. Budovanie alternatívnych sietí alebo napojenie na tie, ktoré spájajú ostatné krajiny EÚ, je finančne enormne náročné a ich realizácia by do značnej miery zvýšila nákladovosť a tým aj konkurencieschopnosť domácej ekonomiky.

Graf 1

Vývoj celkovej obchodnej bilancie zahraničného obchodu Slovenska a obchodnej bilancie SR s RF (v mil. eur) v rokoch 2004 – 2011

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR (2012).

Ako potvrdzuje graf 1, zahraničnoobchodná bilancia SR s RF má priamo úmerný vplyv na celkovú obchodnú bilanciu Slovenska, obzvlášť v období 2005 – 2010. Príčinou danej situácie je už spomínaná nadmerná závislosť od dovozu ruských energetických surovín. V roku 2006 dosiahla obchodná bilancia SR s RF najvyššiu zápornú hodnotu (–3 480,1 mil. eur). Na tomto nepriaznivom fakte sa podieľali vtedajšie rýchlo rastúce ceny ropy, zemného plynu, energií a palív na svetových trhoch a len nízky rast cien hotových výrobkov. V roku 2009 došlo v porovnaní s predchádzajúcim rokom k poklesu tohto deficitu, a to o 40,34 %. V roku 2011 sa opäť zaznamenal takmer 1,5-násobný nárast pasívneho zahraničnoobchodného salda. Bilancia zahraničného obchodu SR s RF v danom roku tvorila najväčšie pasívne saldo v slovenskom zahraničnom obchode s tretími krajinami (–4 113 mil. eur), aj keď snaha slovenských podnikateľov o prienik na ruský trh bola evidentná. O danom fakte svedčí aj rast objemu slovenského vývozu do Ruska za ostatné obdobie, hlavne od roku 2006 (tab. 1).

Podiel slovenského vývozu do Ruska na celkovom vývoze SR za ostatných 11 rokov sa dlhodobo pohyboval na úrovni 1 % až do obdobia 2003 – 2004, keď začal opäť rásť. Tento trend mal mierne narastajúci charakter, čo dokazuje i fakt, že v roku 2011 podiel slovenského vývozu do tejto krajiny na celkovom vývoze SR bol 3,67 %, v porovnaní s dovozom, ktorý sa v sledovanom období z dlhodobého hľadiska pohyboval na úrovni okolo 10 %. Treba podotknúť, že od vstupu SR do EÚ sa najnižší podiel zaznamenal v roku 2009, keď predstavoval 8,94 % a bol spôsobený globálnou finančnou krízou i plynovou krízou. Na druhej strane

najvyšší podiel bol nameraný v roku 2011 a dosahoval až 11,46 %. Podrobný prehľad podielu Ruska na zahraničnom obchode Slovenska, a naopak, v období ostatných 11 rokov je znázornený v tabuľke 2.

Tabuľka 2

Podiel Ruska na zahraničnom obchode Slovenska a podiel SR na zahraničnom obchode RF (v %) v rokoch 2000 – 2011

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Podiel RF v zahraničnom obchode SR</i>												
Dovoz z RF	17.04	14.77	12.55	10.73	9.32	10.74	11.45	9.35	10.82	8.94	9.57	11.46
Vývoz do RF	0.90	1.03	1.00	1.22	1.20	1.55	1.66	2.25	3.78	3.56	3.94	3.67
<i>Podiel SR v zahraničnom obchode RF</i>												
Dovoz zo SR	0.47	0.43	0.44	0.68	0.70	0.63	0.67	0.83	1.30	1.24	1.26	0.99
Vývoz do SR	2.38	2.58	2.23	2.03	1.59	1.53	1.77	1.72	1.65	1.17	1.35	1.40

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu (2011); ŠÚ SR (2012) a Federálna služba gosudarstvennoj statistiki RF (2012).

Je zrejmé, že podiel slovenského vývozu do Ruska je stále nízky. K zlepšeniu postavenia Slovenska v obchodných vzťahoch s Ruskom a zbilancovaniu vzájomného zahraničného obchodu je potrebné dosiahnuť vyšší nárast vývozu do danej krajiny. Podiel ruského dovozu zo Slovenska v sledovanom období nepresiahol úroveň 1,26 % celkového dovozu do Ruska, čím sa SR stavia do pozície menej významných obchodných partnerov RF. Pozitívom danej skutočnosti je ale mierne rastúci trend od vstupu SR do EÚ.

Veľký rozdiel medzi dovozom a vývozom vyplýva z už spomínanej závislosti SR od dovozu ruských energetických zdrojov.⁵ Z tohto dôvodu je tovarová štruktúra slovenského dovozu vopred určená a zostávala nemenná po celý čas obchodovania s Ruskom od roku 1993. Ako sme už spomenuli, SR dováža z RF najmä palivovo-energetické zdroje, ako ropu a zemný plyn i nerastné suroviny (čierné uhlie, surový hliník, železnú rudu). Tieto suroviny sú pre hospodárstvo veľmi dôležité, keďže SR je priemyselná krajina, ktorá pre fungovanie hospodárstva potrebuje tieto zdroje vo zvýšenej miere.

Na ilustráciu, v roku 2011 najväčší podiel až 91,8 % tvoril dovoz nerastných surovín, minerálnych palív, ropy a ich produktov. Ďalšou kategóriou boli výrobky chemického priemyslu a kaučuku s podielom 3,6 %. Po nich nasledovali stroje, zariadenia a dopravné prostriedky s podielom 2,6 % a kovy a kovové výrobky tvorili podiel 1,6 %. V menšej miere boli z RF do SR dovezené: drevo, celulózo-ové a papierenské výrobky, potraviny a poľnohospodárske suroviny (Veľvyslanectvo RF v SR, 2012). K najvýznamnejším dovozcom v sledovanom období patrili: SPP, a. s., Slovenské elektrárne, Continental Matador Rubber Púchov a i.

⁵ Na ilustráciu možno spomenúť, že podiel ruskej ropy na celkovej slovenskej spotrebe bol 98 % a zemného plynu 97 %.

Od vstupu SR do EÚ sa ruský trh stal jednou z prioritných oblastí pre slovenský zahraničný obchod. Za ostatných 7 rokov SR začala výrazne zvyšovať svoje exportné aktivity na dané teritórium vo viacerých odvetviach priemyslu, i keď najsilnejším vývozným artiklom za rok 2011 boli stroje, zariadenia a dopravné prostriedky s podielom 83 %. Ďalšími vývoznými kategóriami boli výrobky chemického priemyslu a kaučuku s podielom 5,8 %; kovy a kovové výrobky 3,1 %; textil a obuv 2,6 %; drevo, celulózne a papierenské výrobky s podielom 1,8 % a ostatné komodity, ktorých podiel tvoril 3 % (Veľvyslanectvo RF v SR, 2012). Išlo o také výrobky, ako sú napríklad: televízne prijímače, letecké motory, farmaceutické a veterinárne lieky, výrobky zdravotníckej techniky, telekomunikačné zariadenia a príslušenstvo, valcované železo a oceľ, čerpadlá a i. Medzi najvýznamnejších slovenských vývozcov na ruský trh patrili: Volkswagen Slovakia, Grafobal Group Slovakia, Matador Púchov či Zentiva, a. s., Hlohovec a i.

3. Analýza komparatívnych výhod v zahraničnom obchode medzi Slovenskom a Ruskom

Pôsobením prílevu priamych zahraničných investícií, progresívnych technologických znalostí a rôznych iných faktorov na slovenskú ekonomiku je možné pozorovať zmeny komparatívnych výhod aj vo vzájomnom zahraničnom obchode medzi SR a RF v ostatných 10 rokoch. Pri výpočte hodnôt koeficientov na zistenie komparatívnych výhod slovenského zahraničného obchodu s Ruskom je oveľa výstižnejšia druhá logaritmická forma (RCA_i2), ktorá nám odhalí, či Slovensko v určitej tovarovej skupine komparatívnu výhodu má, alebo nemá, prípadne do akej miery. O dosiahnutých komparatívnych výhodách v jednotlivých komoditách podľa SITC posudzovaných podľa daného ukazovateľa vypovedajú údaje uvedené v tabuľke 3.

Tabuľka 3

Ukazovateľ odkrytej komparatívnej výhody v zahraničnom obchode medzi Slovenskom a Ruskom hodnotený koeficientom RCA_i v rokoch 2000 – 2010

SITC*	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
0	5.4	5.4	6.0	6.1	4.5	4.4	4.0	3.4	3.5	4.8	3.5
1	6.9	4.7	3.1	4.7	5.0	10.3	6.2	5.7	3.1	3.6	2.7
2	-1.4	-2.4	-3.2	-2.5	-1.9	-1.7	-1.2	-1.4	-1.8	-2.0	-2.5
3	-11.0	-13.4	-12.7	-11.5	-10.7	-7.2	-14.1	-14.0	-7.9	-6.8	-5.1
4	10.3	5.8	6.9	10.5	4.0	4.3	8.3	5.9	4.3	2.7	6.3
5	2.0	1.8	1.8	1.4	1.8	2.0	2.1	1.4	0.9	1.6	1.1
6	2.4	2.2	2.5	2.6	2.4	2.1	1.9	1.2	1.0	1.8	1.6
7	3.6	2.4	2.5	3.1	2.6	2.5	3.5	3.4	4.1	3.7	4.0
8	5.8	5.8	3.6	5.0	4.1	4.1	4.8	4.4	4.2	4.4	3.6
9	0.6	-3.8	-2.0	-3.8	-2.7	2.2	2.2	0.2	6.7	5.6	3.9

* SITC: 0 – Potraviny a živé zvieratá, 1 – Nápoje a tabak, 2 – Suroviny (bez palív), 3 – Nerastné palivá, 4 – Oleje a tuky, 5 – Chemikálie, 6 – Rôzne hotové výrobky, 7 – Stroje a dopravné prostriedky, 8 – Priemyselný tovar, 9 – Ostatné.

Prameň: Vlastné spracované podľa údajov Eurostatu (2011).

Výsledky hodnotenia ukazovateľov RCA_i zistených v tabuľke 3 poukazujú na prítomnosť kvalitatívnej asymetrie v zahraničnom obchode medzi SR a RF. Vyplýva to zo špecializácie slovenských výrobcov a exportérov na výrobky s vyššou pridanou hodnotou v porovnaní s vývozcami z RF. Slovenská republika má vo vzájomnom obchode s RF odkryté komparatívne výhody takmer vo všetkých kategóriách komodít, okrem nerastných palív a surovín.

V posledných rokoch sa situácia mení v mierny neprospech SR. Dané nepriaznivé zmeny boli zaznamenané v triedach: rôzne hotové výrobky, priemyselné výrobky, potraviny a nápoje. Hoci SR má aj naďalej v týchto komoditách odkrytú komparatívnu výhodu, z výsledkov uvedených v tabuľke 3 je zjavné, že intenzita daných výhod mierne klesá. Práve odbyt komodít, ako sú rôzne hotové a priemyselné výrobky, je sférou obchodu, ktorej význam by mal každoročne narastať. Mierne zlepšenie slovenských komparatívnych výhod možno pozorovať aj v technologicky náročných výrobkoch, ako sú stroje a dopravné zariadenia, ktoré majú najvyššiu pridanú hodnotu. Je to pozitívny signál perspektívy vzájomných vzťahov. Tak ako je zrejme aj to, že krajiny uplatňujúce makroekonomickú politiku zodpovedajúcu reálnej konkurencieschopnosti môžu očakávať priaznivejší vývoj vo sfére obchodovania ako krajiny, v ktorých tieto podmienky dlhodobo absentujú (Oustrata, 2012, s. 386).

Na druhej strane však treba poznamenať, že Rusko má dlhodobú konkurenčnú výhodu v zahraničnom obchode v triedach nerastné palivá a suroviny a v blízkej budúcnosti neexistujú žiadne objektívne dôvody na zmenu tejto situácie.

4. Perspektívy ďalšieho vývoja vzájomných zahraničnoobchodných vzťahov

V súčasnej dekáde, ktorá má byť v napredovaní ruskej ekonomiky obdobím zrýchlenej modernizácie a sociálno-ekonomického rozvoja Ruska, odborníci uvažujú s tromi scenármi pravdepodobného vývoja obchodno-ekonomických vzťahov SR s RF. Prvý scenár predpokladá pokračovanie existujúcich slovensko-ruských vzťahov na súčasnej úrovni. Druhý indukuje znížený význam vzájomnej zahraničnoobchodnej spolupráce. Napokon tretí scenár predstavuje možnosť prehlbujúceho sa významu vzájomných obchodno-ekonomických vzťahov. Rozhodujúcim indikátorom vo všetkých troch prípadoch je úroveň politických vzťahov, ktoré v prípade Ruska významne formujú a ovplyvňujú hospodárske vzťahy.⁶

⁶ Tvrdenie, že korektné politické vzťahy medzi Ruskom a jeho zahraničným partnerom majú pozitívny vplyv na rozvoj vzájomnej obchodno-ekonomickej spolupráce, je ľahko dokázateľné hlavne v dlhodobom horizonte. Potvrdzujú to aj skúsenosti malých a stredných krajín, ako Bielorusko, Lotyšsko a Poľsko, rovnako ako veľkých krajín (USA, Čína a Indie). Daná skutočnosť je veľakrát dôvodom veľmi opatrného prístupujú ku kritike Ruska v oblasti jeho politických rozhodnutí (Baláž, 2011).

Dlhodobá stratégia rozvoja politickej a ekonomickej spolupráce Ruska s jeho zahraničnými partnermi je založená na rozdelení krajín do troch základných skupín podľa priority. K strategickými partnerom Ruska patria najväčší spotrebiteľia exportovaných energetických surovín, a súčasne aj poskytovatelia priamych zahraničných investícií do RF (USA, Čína, India a najväčšie krajiny EÚ). Do druhej skupiny patria predovšetkým dodávatelia technológií do Ruska, resp. príjemcovia ruskej technológie, hlavne vojenskej techniky, ako napr. Japonsko, Južná Kórea, Turecko, Brazília, Ukrajina a Bielorusko. Napokon tretia skupina sa skladá z krajín, ktoré sú dodávateľmi priemyselných a spotrebiteľských výrobkov, a rovnako aj príjemcami ruských hotových výrobkov.⁷ Pri hodnotení týchto vzťahov je viditeľná snaha o reciprocitu vzájomných obchodných vzťahov alebo uprednostňovanie partnerov z dolárových teritórií, čo vo vzťahu k prevažujúcemu ruskému exportu, účtujúcu v tejto mene, utlmuje nepriaznivé vplyvy vývoja menových kurzov.

Z pohľadu slovenskej proexportnej politiky možno teritoriálne priority rozdeliť taktiež do troch úrovní. Do prvej kategórie krajín mimoriadneho významu zaraďujeme krajiny patriace do Európskeho hospodárskeho priestoru. Druhá kategória tvoria teritória s vysokým potenciálom rastu exportu, s ktorými síce súčasný objem slovenského zahraničnoobchodného obratu nie je až taký vysoký, ale patria medzi krajiny s obrovským potenciálom rastu vzájomného obchodu. Okrem Ruska sa do tejto skupiny zaraďuje aj Ukrajina, krajiny Balkánu a východnej a juhovýchodnej Ázie (obzvlášť Čína, India a Južná Kórea). Do poslednej kategórie, zahŕňajúcej ostatné krajiny s rastovým potenciálom exportu, sa zaraďujú rozvinuté trhové ekonomiky (RTE) (USA, Japonsko, Kanada a Austrália), ostatné krajiny Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ), Latinskej Ameriky (MERCOSUR a Čile), Golfského zálivu, severnej Afriky a JAR (MH SR, 2007).

Z uvedenej klasifikácie vyplýva, že partnerské krajiny Ruska patriace do tretej skupiny hrajú menej významnú úlohu v jeho zahraničnom obchode. Okrem toho je reálny predpoklad, že táto pozícia bude skôr ustupovať. Rusko sa zaujíma hlavne o krajiny, ktoré sú schopné dodávať tovar na dlhodobé úvery. Preferuje vzájomnú spoluprácu s bohatými krajinami schopnými investovať do ruského priemyslu, poľnohospodárstva a služieb. Zaradenie Slovenska do danej kategórie je pre krajinu veľmi nevýhodné, lebo RF je pre SR hlavným dodávateľom strategických surovín, čo významne ovplyvňuje vzájomné obchodno-ekonomické vzťahy a prehľbuje jeho interdependenciu. Zmena danej situácie je v blízkej budúcnosti ťažko dosiahnuteľná, lebo rovnocennosť partnerských vzťahov je ovplyvňovaná viacerými exogénnymi faktormi (malý rozmer slovenskej ekonomiky a z neho

⁷ Sú to krajiny SNŠ, ostatní členovia EÚ a rozvojové krajiny, ktoré spolu so zvyšovaním svojej úrovne zvyšujú aj postavenie Ruska ako svojho partnera.

vyplývajúca nízka dôležitosť pre ruské ekonomické záujmy, nedostatok vlastného kapitálu a nízka miera inovácií v priemyselnej výrobe v SR atď.).

Zvýšené politické napätie v slovensko-ruských vzťahoch, ktoré indikuje druhý scenár, i keď je menej pravdepodobný, sa nedá vylúčiť. V takomto prípade je energetická nezávislosť od Ruska priam nevyhnutná. V prípade, že by politické napätie medzi oboma krajinami rástlo, bolo by dosť ťažké očakávať garanciu stabilných dodávok ruskej ropy a zemného plynu. Rovnako nevyhnutné by bolo udržiavať vyrovnanú obchodnú bilanciu vo vzájomných vzťahoch, ktorá je zo strany SR dlhodobou pasívna. Závislosť obchodnej bilancie SR od obchodnej bilancie s RF je zrejmá a je priamo úmerná (pozri graf 1). Daný deficit zahraničnoobchodnej bilancie s RF by bola SR nútená i naďalej vyrovnávať svojimi prebytkami získavanými tovarovou výmenou s krajinami EÚ a inými RTE. Predpokladané zvýšenie slovenského vývozu do Ruska v situácii napätých politických vzťahov by nebola ľahká úloha, a preto realizácia druhého scenára by bola pre SR obzvlášť nevýhodná. Naopak, tretí scenár predstavujúci možnosť rastúceho významu obchodno-ekonomických vzťahov je viac pravdepodobný. V jeho prospech hovoria viaceré faktory, ako napríklad súčasný vývoj vzájomných vzťahov medzi EÚ a RF a dlhodobé udržiavanie priateľských vzťahov medzi SR a RF. O danom fakte svedčia aj možnosti a perspektívy vzájomnej obchodnej spolupráce v ďalej spomínaných sférach.

Dôležitú úlohu v perspektívnom vývoji vzájomných vzťahov budú naďalej zohrávať subjekty so zahraničným kapitálom, ktoré rozvinú svoju spoluprácu medzi dcérskymi spoločnosťami medzinárodných korporácií pôsobiacich na Slovensku a v Rusku. Výsledkom takejto trajektórie bude zväčšovanie vzájomnej tovarovej výmeny, ktorá celkovo posilní slovensko-ruské hospodárske vzťahy. Už v súčasnosti sa viaceré európske firmy úspešne presadzujú v Rusku prostredníctvom svojich slovenských dcérskych spoločností alebo spoločných podnikov (PSL a. s., Volkswagen a i.). Využívajú pri tom aj lepšie personálne vzťahy, aj znalosť prostredia slovenských manažérov.

Na základe analýzy komparatívnych výhod SR v bilaterálnej zahraničnoobchodnej výmene perspektívnymi oblasťami by dominantné aj naďalej mali ostať stroje a dopravné zariadenia, vývoz automobilov a nákladných krytých vagónov a podvozkov, a to i napriek skutočnosti, že Rusko si svojich domácich producentov chráni relatívne vysokými dovoznými bariérami. Daný fakt by sa mal zmeniť v prospech SR od roku 2013 vstupom Ruska do Svetovej obchodnej organizácie (WTO). V potravinárskom a poľnohospodárskom sektore by sa možnosti slovenského vývozu mali orientovať na dodávky dobytka, živých zvierat (najmä ošípané a hovädzí dobytok), minerálnych prírodných vôd a i. Stúpajúci pozitívny trend sa môže prejaviť aj vo farmaceutickom sektore (liečivá, farmaceutické

a veterinárne výrobky), v oblasti zdravotníckej techniky, najmä stomatologickej. Ďalšími žiadanými komoditami ruského trhu pre slovenskú stranu aj v budúcnosti ostanú: papier a lepenka, stroje a zariadenia vplývajúce na rozvoj metalurgického, banského a gumárskeho priemyslu. Perspektívy sa dajú predpokladať aj vo vývoze kvalitnej slovenskej pracovnej obuvi a zmesi potrebnej na jej výrobu, spoločnej produkcie infračervených plynových žiaričov a pod.

V najbližších desiatich rokoch narastie význam zahraničnoobchodnej výmeny aj v oblasti služieb. Perspektívnou oblasťou pre slovenské firmy bude zvyšovanie účasti na stavebných prácach v RF vrátane služieb poskytovaných pri prevádzke potrubných sietí. Nezanedbateľnou súčasťou sa stane podnikanie v oblasti telekomunikačných služieb, cestovného ruchu a modernizácie ruskej dopravnej infraštruktúry. Práve v sektore železničnej dopravy a logistiky bola Slovensku ponúknutá účasť na významnom projekte výstavby predĺženia železničnej trate so širokým rozchodom, ktorá by mala viesť z Ruska, cez Ukrajinu, cez celé územie Slovenska, až do rakúskeho hlavného mesta – Viedeň. Pritom sa ráta s vybudovaním medzinárodného logistického terminálu. V konečnom dôsledku môže mať výstavba širokorozchodnej trate pozitívny impulz na zahraničnoobchodné vzťahy Slovenska s Ruskom, čím sa zvýšia slovenské exportné aktivity na ruský trh. Projekt doplnia aj výroby cca 10 000 kusov železničných vagónov pre potreby ruských železníc (Tatravagónka, a. s.). Preto zapojenie Slovenska do tohto medzinárodného projektu sa javí ako dobrá príležitosť na zlepšenie slovenského zahraničnoobchodného salda s RF, a zároveň to môže rozšíriť exportné možnosti a vzájomnú investičnú spoluprácu slovenských a ruských firiem.

V poslednom období sa vytvárajú príležitosti v oblasti spoločných výskumných projektov. Rusko mieni spolupracovať so zahraničnými partnermi schopnými realizovať dané projekty na ruskom trhu, osobitne v oblasti rozvoja programu inovatívnej ekonomiky. Slovensko už patrí medzi aktívne sa zúčastňujúce členské štáty EÚ na vedeckej spolupráci, a takisto predkladá Rusku rôzne atraktívne ponuky.⁸ Využitie týchto možností rozvoja vzájomnej spolupráce by mohlo podporovať bilaterálny obchod medzi slovenskými a ruskými subjektmi (MH SR, 2011a).

Významným faktorom zohrávajúcim dôležitú úlohu v možnosti rastúceho významu vzájomných slovensko-ruských hospodárskych vzťahov je udržiavanie vzájomných priateľských politických vzťahov. Nielen historické väzby a ekonomický potenciál, ale aj strategická poloha SR slúžiaca ako „vstupná brána“ medzi východom a západom Európy, členstvo v NATO a EÚ sú zárukou nezávislosti a garanciou rešpektovanej pozície v súčasnom globalizujúcom sa svete, ale aj vo vzťahu k Rusku. Pozitívny význam má aj vstup Ruska do WTO.

⁸ Pripravujú sa rôzne projekty medzi univerzitami SR a RF, SAV a RAV a i.

Slovensko podporovalo vstup Ruska do WTO, pretože liberalizácia vzájomných vzťahov vyplývajúca z tohto členstva by mohla vytvoriť väčší priestor aj na integráciu vzájomných bilaterálnych a obchodných vzťahov medzi SR a RF. Významnú úlohu zohrávajú aj exportné ambície slovenských podnikateľov, ktorí sa už nemôžu zameriavať iba na tradičné ekonomické centrá RF, ako sú: Moskva, Sankt Peterburg, Jekaterinburg (Sverdlovsk), a i., ale mali by hľadať nových partnerov po celom území RF.⁹ Rozvoj regionálnej slovensko-ruskej spolupráce si vyžaduje podrobnú analýzu súčasných i budúcich ekonomických možností jednotlivých regiónov vrátane špeciálnych ekonomických zón na území RF. Pre slovenských podnikateľov je nesmierne dôležitá existencia dôveryhodných informačných databáz zahŕňajúca vývoj vzájomného obchodu, zahraničných investícií a hospodárskej spolupráce v jednotlivých regiónoch, čo patrí pod kompetenciu predovšetkým verejných inštitúcií (MH SR, 2011b).

Záver a odporúčania

Na základe uskutočneného výskumu a poznatkov získaných z analýz vzájomného zahraničného obchodu a komparatívnych výhod v obchodovaní medzi SR a RF, ako aj perspektív ďalšieho vývoja zahraničnoobchodných vzťahov Slovenska s Ruskom, sme dospeli k záverom a odporúčaniam, ktoré možno zhrnúť do nasledujúcich bodov:

Po prvé, v dôsledku transformačných procesov prebiehajúcich v ekonomikách Slovenska a Ruska pod tlakom konzekvencií vyplývajúcich z následkov globálnej finančnej krízy sú vzájomné obchodno-ekonomické vzťahy v súčasnosti viac-menej neutrálne, s predpokladom rastúceho významu vzájomných vzťahov v budúcnosti. Súčasný stav vzájomnej neutrality, okrem iných skutočností, potvrdzuje aj teritoriálna štruktúra slovenského zahraničného obchodu, v ktorej dominujú RTE, predovšetkým krajiny EÚ a EZVO,¹⁰ a taktiež aj nie veľmi významný podiel Slovenska na zahraničnom obchode RF, ktorý v roku 2011 predstavoval 1,25 %.

Po druhé, možno konštatovať, že vplyv komparatívnych výhod na prehĺbovanie vzájomných zahraničnoobchodných vzťahov Slovenska s Ruskom je významný. Zatiaľ, čo Slovensko je závislé od Ruska hlavne v dodávkach energetických a nerastných surovín a v najbližšej budúcnosti, vzhľadom na štruktúru

⁹ Rusko má 83 subjektov federácie na rôznom stupni ekonomického vývoja.

¹⁰ V roku 2011 pripadalo týmto krajinám takmer 85,8 % slovenského vývozu vrátane Nemecka s podielom 20,4 % a ČR s podielom 14,2 % z celkového slovenského exportu. Vývoz do RF v sledovanom období dosahoval hodnotu 3,67 % z celkového vývozu SR (ŠÚ, 2012). Zásadná zmena sa neočakáva ani v roku 2012.

slovenského hospodárstva, i podpísaných dlhodobých zmlúv o dodávkach zemného plynu a ropy z RF, enormné zníženie dovozu z Ruska je málo pravdepodobné. Rusko dováža hotové výrobky vo väčšej miere z iných členských štátov EÚ, ako sú Nemecko, Francúzsko a Veľká Británia, a nie zo SR. Preto by sa Slovensko malo viac sústrediť na zvýšenie exportu produkcie, v ktorej dosahuje komparatívne výhody (oleje a tuky, stroje a dopravné zariadenia, rôzne hotové a priemyselné výrobky) pri obchodovaní s Ruskom a pri reštrukturalizácii svojej ekonomiky brať tento strategický faktor na zreteľ. Pri čisto hypotetickej úvahe vylúčenia dovozu týchto surovín by obchodná bilancia SR s RF mohla byť vyrovnaná, prípadne aktívna, vzhľadom na rastúci trend exportných aktivít slovenských zahraničných firiem na ruskom trhu.

Po tretie, slovenská vláda by mala systematicky podporovať dobré a priateľské politické vzťahy s Ruskom s cieľom zabezpečiť efektívnejšie inštitucionálne zázemie slovenských podnikateľských subjektov na ruskom trhu, ktoré by mali zintenzívniť svoju činnosť v orientácii na podporu slovenského exportu do RF. Obzvlášť sa to týka pôsobnosti Ministerstva hospodárstva SR, Slovenskej obchodnej a priemyselnej komory, Slovenskej agentúry pre rozvoj investícií a obchodu, Eximbanky SR, Obchodno-ekonomického oddelenia na zastupiteľskom úrade SR v RF, obchodných zastúpení, združení a rôznych spoločností pôsobiacich na ruskom trhu.

Po štvrté, nevyhnutne treba zvýšiť potenciál slovenských exportérov v oblasti malého a stredného podnikania, ktorí nie sú schopní konkurovať veľkým spoločnostiam, prípadne transnacionálnym korporáciám na ruskom trhu, ale sú pružnejšie a flexibilnejšie schopní vykrývať trhové medzery. Pomocou štátnej pomoci a vládnej podpory by sa mali vytvoriť asociácie alebo združenia podnikateľov majúcich záujem vyvážať svoju produkciu do Ruska. Dané štruktúry by mali za úlohu jednotne prenikať na ruský trh so spoločnými marketingovými a reklamnými stratégiami s využitím spoločných logistických a dopravných kanálov umožňujúcich ľahší a lacnejší prístup na tieto trhy, a zároveň by sa mala zvýšiť aj konkurencieschopnosť slovenskej produkcie na takom veľkom, zaujímavom a neľahkom spotrebnom trhu, ako je Rusko.

Literatúra

- BALASSA, B. (1965): *Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage*. Manchester: Manchester School of Economics and Social Studies.
- BALÁŽ, P. – ZÁBOJNÍK, S. (2010): *Contemporary Development of the Commodity Markets – Consequences and Challenges for the Revitalization of the World Economy*. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 58, č. 9, s. 938 – 957.

- BALÁŽ, P. (2009): Európska únia a význam energetického partnerstva s Ruskom. In: KAŠŤÁKOVÁ, E. – BALÁŽ, P.: Rusko a perspektívy spolupráce s EÚ (s osobitým zameraním na SR). Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, s. 135 – 147. ISBN 978-80-225-2691-3.
- BALÁŽ, P. a kol. (2009): Ekonomické aspekty novej energetickej politiky EÚ a jej vplyv na strategické rozvojové zámery SR s ohľadom na Lisabonskú agendu. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-2911-2.
- BOGOMOLOV, O. (2011): Kak global'nyj krizis vlijajet na obšestvennuju mysl'. In: Russia In the Multipolar World Configuration. [Papers of the International Conference.] Moscow, October 28 – 29, 2010. INBN 978-5-9940-0284-1.
- BOYLE, S. (2010): Stanovisko odbornej sekcie pre vonkajšie vzťahy na tému Vzťahy medzi EÚ a Ruskom. [Online.] Dostupné na: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:054:0024:0030:SK:PDF>>.
- CIHELKOVA, E. (2011): Climate Change in the Context of Global Environmental Governance Possibilities. *Agricultural Economics*, 57, č. 9, s. 436 – 448.
- EUROSTAT. (2011): Russia's Trade Balance. [Online.] Dostupné na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf>.
- FEDERALNAJA SLUŽBA GOSUDARSTVENNOJ STATISTIKI (2012): Vnešňaja trgovľa RF [Online.] Dostupné na: <http://www.gks.ru/bgd/regl/b10_11/IssWWW.exe/Stg/d2/26-05.htm>.
- GLINKINA, S. (2010): Vozmožnyje scenarii razvitija Jevropejskogo Sojuza. In: GLINKINA, S. – KULIKOVA, N.: Strany Central'noj i Vostočnoj Jevropy. Novyje členy Jevropejskogo Sojuza. Problemy adaptacii. Moskva: Nauka, s. 289 – 297. ISBN 978-5-02-037101-9.
- GLINKINA, S. (2011): Rusko a EÚ: partnerstvo pre modernizáciu. In: Dopady krízy v Strednej a Východnej Európe. [Medzinárodná konferencia za okrúhlym stolom.] Bratislava: Národohospodárska fakulta EU.
- GONDA, B. (2011): Energetičeskije interesy Jevrosojuza i Rossii: problemy sotrudničestva. In: Russia in the Multipolar World Configuration. [Papers of the International Conference.] Moscow, October 28 – 29, 2010, s. 609 – 622. INBN 978-5-9940-0284-1.
- GRINBERG, R. (2008): K programme social'no-ekonomičeskogo razvitija Rossii (2008 – 2016gg). Moskva: IE RAN.
- GRINBERG, R. (2010): Jubilej zrelosti: dela i plany. *Mír peremen*, č. 2.
- HECKSCHER, E. – OHLIN, B. (1991): Heckschers-Ohlin Trade Theory. Cambridge: MIT Press. ISBN 0-262-61045-0.
- ISKRA, W. (2009): Rosja a integrująca się Europa. Varšava: WSEI. ISBN 978-83-87444-09-9.
- KAŠŤÁKOVÁ, E. a kol. (2009): Zahraničnoobchodné vzťahy EÚ s vybranými tretími krajinami (Rusko, Ukrajina, Čína, Brazília a Mexiko). Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-2793-4.
- KOSÍR, I. (2010): Globálna ekonomická integrácia a výzvy pre 21. storočie. In: KAŠŤÁKOVÁ, E. a kol. (2010): Zahraničnoobchodné vzťahy EÚ s vybranými tretími krajinami II (USA, Kanada, Japonsko, krajiny SNŠ a západného Balkánu). Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-2986-0.
- KRUGMAN, P. (1986): Strategic Trade Policy and the New International Economics. Cambridge: MIT Press. ISBN 0-262-61045-0.
- KUČERA, J. (2010): Politika Ruskej federace v energetické oblasti. *Acta Oeconomica Pragensia*, č. 2, s. 29 – 51.
- MH SR (2007): Proexportná politika SR na roky 2007 – 2013. Dostupné na: <<http://www.economy.gov.sk/obchodna-spolupraca-sr-s-jednotlivymi-krajinami-podpora-exportu-6663/128348s>>.
- MH SR (2011a): Exportný plán teritória: Ruská federácia. Január 2011. Dostupné na: <<http://www.economy.gov.sk/exportny-plan-teritoria-na-rok-2011/128460s>>.
- MH SR (2011b): Obchodno-ekonomické informácie o teritóriu: Ruská federácia. Január 2011. Dostupné na: <<http://www.economy.gov.sk/obchodno-ekonomicke-informacie-o-teritoriach-na-rok-2010--aktualizacia-k-30-septembri-2010--zit-/128461s>>.

- MH SR (2012): Zahraničný obchod SR za rok 2011. Dostupné na: <<http://www.economy.gov.sk/zahranicny-obchod-2011/132584s>>.
- MILOV, V. (2007): Možet li Rossija stat energetičeskoj sverchderžavoj? *Voprosy ekonomiky*, 2006, č. 9, s. 21 – 30.
- NEMCOV, B. – MILOV, V. (2009): Kak atributom prezidentskoj vlasti stal ne jadernyj čemodančik, a gazovyj ventil. *Novaja gazeta*, 28. 08. 2009. Dostupné na: <www.novayagazeta.ru/data2008/63/00.html>.
- OUTRATA, R. (2012): Komparatívna analýza konkurencieschopnosti ekonomík vybraných nových členských štátov Európskej únie. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 60, č. 4, s. 371 – 387.
- ŠIKULA, M. (2011): Rossija v processe sozdaniija novej ekonomičeskoj architektury sovremenno-go mira. In: *Russia In the Multipolar World Configuration*. [Papers of the International Conference.] Moscow, October 28 – 29, 2010. ISBN 978-5-9940-0284-1.
- ŠIKULA, M. a kol. (2008): *Vízia a stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti: zborník štúdií k analýze stavu a vývojových trendov relevantných pre vypracovanie stratégie* [CD-ROM 1.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISBN 978-80-7144-162-5.
- ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR (2012): Zahraničný obchod SR [Online.] Dostupné na: <http://www.statistics.sk/pls/elisw/objekt.send?uic=614&m_sso=5&m_so=29&ic=78>.
- VELVYSLANECTVO RF V SR. (2012): Rusko-slovenská obchodná a hospodárska spolupráca. [Online.] Dostupné na: <<http://www.rusemb.sk/svk/Rusko-slovenske-vztahy/spravka/>>.
- WORKIE TIRUNEH, M. a kol. (2010): *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Ozdravenie svetovej ekonomiky: Realita alebo mýtus*. [Monografia.] Bratislava: EÚ SAV. ISBN 978-80-7144-166-3.